

мр Татјана КОПРИВИЦА*

КУЛТУРНЕ ПРИЛИКЕ У БОКИ КОТОРСКОЈ У ВРИЈЕМЕ ИЛИРСКИХ ПРОВИНЦИЈА

Са француском културом становништво Боке Которске се упознавало преко својих помораца и трговаца који су допирали до француских приморских градова, као и посредно, преко Млетачке републике и других италијанских држава. У кућама богатијих бокешких породица могли су се наћи вриједни комади француског намјештаја, посуђа, завјеса, као и читави салони попут салона *empire* проф. Антуна Дабиновића у Доброти и салон *empire* и *directoire* у палати Верона на Прчању.¹ Бокељи су посједовали и ексклузивне предмете француске провинцијске. Пераштанин Антун Висковић је у Паризу 1799. године набавио везени покривач за кревет који је припадао краљици Марији Антоанети, ловачку пушку дофена Луја XVII, кошуљу и мисницу из краљевске капеле у Паризу.²

У Боки Которској Французи, у културном погледу, нијесу затекли инфериорни простор већ, напротив, подручје са дугом културном традицијом и богатим наслеђем. Када се у Перасту 1797. године, по последњу пут, завијорила застава светог Марка, симболично је означен крај епохе током које се Бока развијала у политичким и друштвеним оквирима Серенисима. Наступио је период од скоро двије деценије нестабилности, у коме је Бока била поприште окупација, ратова, пљачкања и пустошења, а преко њене територије су прошле аустријска, француска, руска, енглеска и црногорска војска. Неке од њих дошле су с намјером да трајно остану на овом подручју и спремне да ради властитога учвршћивања у Боки измијене, односно себи прилагоде не само војно-политичке, него и економске и друштвене прилике у њој. По при-

* Ауторка је виши истраживач у Историјском институту Црне Горе

¹ Р. Буторас, *Бока Которска након пада Млетачке републике до Већког конгреса (1797-1815)*, Загреб 1938, 30.

² Р. Буторас, *op. cit.*, 29 - 30.

роди ствари, на најрадикалније друштвене промјене били су спремни Французи, чије је присуство у Боки, између осталог, било посљедица једне велике социјалне револуције.

Након успостављања француске власти 1807. године укинута је аутономија општинама, племство је остало без привилегија, а црква без већег дијела својих прихода. Поткопавање њихове материјалне моћи негативно је утицало на развитак умјетности, с обзиром на то да су они у Боки били најзначајнији наручиоци профаних и сакралних грађевина, сликарских и вајарских остварења. У периоду од 1807. до 1814. године једини моћни финансијер могла је бити француска држава која је у том, по њу врло сложенем, периоду имала другачије приоритете.

О умјетничким остварењима у Боки Которској током француске управе, мало је материјалних трагова, али се извјестан увид у ову тему може стећи на основу сачуване архивске грађе и мемоарске и путописне литературе. У Државном архиву у Котору грађа о периоду француске управе чува се у 5 фондова: ДЕБОФ - Списи француске краљевске генералне делегације провинције Боке Которске (*Atti della Regia Delegazione Generale della Provincia delle Bocche di Cattaro 1807-1811*), БУФ - Списи француске подделегације у Будви (*Atti della Regia Vicedelegazione di Budua 1808*), БЛАФ - Новчана документа француске краљевске покрајинске благане у Котору (*Giornali e documenti di cassa del Regio Cassiere di Cattaro 1807-1810*), АДБОФ - Списи француског краљевског администратора двију провинција - Дубровника и Боке Которске (*Atti del Regio Amministratore delle due provincie di Ragusa e Bocche di Cattaro 1808-1810*) и ПОФ-Порески списи за вријеме француске владавине 1808-1813.³

Француску управа је у Боки Которској акценат у својим активностима ставила на изградњу инфраструктуре и фортификација.

Дирекција војне инжењерије, чије је сједиште било у Котору, старала се о одржавању фортификација, посебно оних стратегијски најзначајнијих: Сан Ђованија у Котору, Светог Крижа у Перасту, Шпањоле у Херцег Новом, тврђаве у Росама, на Тројици.⁴

Војници маршала Мармона са становницима Боке, који се први пут сусријећу са присилним радом, изградили су пут Дебели Бријег – Херцег Нови - Котор - Будва у дужини од 75 км. Овај пут, грађен на

³ *Водич кроз архивску грађу са сумарним инвентарима музејских и црквених фондова и збирки*, Котор 1977, ред. М. Милошевић, 37-44; А. Мажибрадић, *Архивистички приступ обради фонда ДЕБОФ (Списи Француске краљевске делегације Покрајине Боке Которске) 1807-1811 у Историчком архиву Котор*, Архивски записи 1-2, Цетиње 1995, 78 - 86.

⁴ L. Matutinović, *Ogledi o Ilirskim provincijama i Crnoj Gori*, Zagreb 2009, 191-199.

чврстој каменој подлози, ширине четири до пет метара, имао је велики стратегијски значај.⁵ Поједини истраживачи сматрају да је и пут са црногорског пазара на Крстац, тзв. Которске љестве (*La scalla di Cattaro*) повезан са плановима маршала Мармона за поход на Црну Гору. Традиција говори да су Мармонови војници саградили и камени мост у Шкаљарима, као и насип с мостом испод Сасовића у Херцег Новом.⁶

У Котору проширен је Трг од Оружја тако што је срушена Лођа, стара касарна Свети Роко и црква Јакова од Лође.⁷ На торњу за сат је, сва је прилика, постављен механизам са два бројчаника, према западу и југу, поправљани су и замјењивани плочници, радило се и на уклањању рушевина. Јавни радови су искоришћавани у пропагандне сврхе, за успостављање култа Наполеона I и његове породице. Када је царица Марија Луиза родила сина 20. марта 1811. године звониле су све католичке и православне цркаве а када је дјечак крштен у свим которским црквама је обављена служба, а у граду је постављена јавна расвјета. Свјештеници су добили упутства да се 1813. године Велика Госпа прослави што свечаније, јер је тог дана Наполеонов рођендан, имендан Марије Луизе и спомен на први Конкордат.⁸

Доласком официра и војника француске војске у Котор, мијења се структура становништва. Из писма од 23. септембра 1807. године депутата за становање војске Андрије Липовца и Риналда Кода Владиној делегацији сазнајемо да у читавом граду Котору има 295 кућа од којих су двије трећине насељене мјештанима, а у 80 су становали француски официри.⁹

Највећи културни подухват у периоду о коме говоримо је отварање позоришта у Котору. Мјесто за изградњу позоришта - на првом спрату зграде у близини касарне Мехертор на Пјаци од Оружја одредио је лично 1807. године генерал Лоней (Loney), виши командант оружанних снага у Котору. Владин делегат у Провинцији Паулучи је у писму од 14. септембра 1808. године обавијестио предсједника општине како је генерални командант провинције наредио да се скоро довршена сала преда на коришћење позоришту и да објекат буде на располагању граду Котору, испражњен од било каквог војног становања.¹⁰ пројекат позоришта није сачуван, а најстарија сачувана ликовна представа позоришта

⁵ P. Butorac, *op. cit.*, 35 - 36.

⁶ P. Butorac, *op. cit.*, 36.

⁷ J. J. Martinović, *Sto kotorskih dragulja*, Rijeka Crnojevića 1995, 113.

⁸ P. Butorac, *op. cit.*, 51.

⁹ А. Мажибрадић, *Поштанска служба у Боки Которској за вријеме француске владавине 1807. године*, Годишњак Поморског музеја у Котору XXXV-XXXVI, Котор 1987-1988, 140.

¹⁰ IAK, OKOF I (UPF CCLXXXII), 14. septembar 1808.

је из 1838. године на акварелу Теодора Карачаја. Из описа знамо да је зграда била дужине око 18 м, ширине око 8, 5 м, висине око 10 м и да је могла да прими око 350 посјетилаца.¹¹ Маршал Мармон 12. октобра 1808. године пише да „*осјећа задовољство што има прилику да пружи грађанима Котора доказ своје жеље да учини нешто што ће им бити пријатно*“.¹² Из сачуваних докумената о Наполеоновом позоришту у Дубровнику сазнајемо да су прије представа (попут каснијих филмских журнала) са позорнице саопштавани успјеси Наполеона и његове војске, а да су понекад обиљежавани и посебним свечаностима у позоришту. Француска власт је и у Котору позориште користила у пропагандне сврхе.

Један од аспеката француске владавине је и усвајање либералнијег модела понашања, као и веће појављивање жена у јавном животу. Жене и дјевојке из породица француских официра су одлазиле у казино, на плес и остале јавне манифестације, одјевене по посљедњој француској моди, па су се на њих почеле угледати и Которанке.¹³ И у одијевању мушкараца полако је стару народну ношњу замјењивао француски крој са уздигнутим оковратницима и краватама, о чему свједоче сачувани портрети Марка Ивелића из Рисна и Алвиза Висковића из Пераста.¹⁴

Француске власти су велику пажњу поклањале образовању. 1808. године формирана је Комисија за образовање и поуку, а 1810. године основана Гимназија, која је почела са радом тек 1811. године.¹⁵ Ова гимназија је радила веома кратко. Француски језик се у Котору мало знао, много више је у употреби био италијански.

Са Французима је 1807. године у Боку Которску стигла масонерија. Тада је основана масонска ложа Светог Ивана - пријатељи побједи која је имала 96 чланова.¹⁶ Њено сједиште је било у палати Бескућа у Котору.

У вријеме француске владавине Боком Которском уведена је државна пошта, са управитељем у Котору. По први пут се јавља и редовна преплата на новине - сви административни функционери и други чиновници били су претплаћени на службени лист Илирских провинција „*Telegraphe Officiel*“.¹⁷

У складу са новим идеолошким концепцијама револуционарне Француске, власт је драстично промијенила друштвени и економски по-

¹¹ Д. Антовић, *Которско позориште у XIX вијеку*, Подгорица 1998, 65-66.

¹² *Ibid.*, *op. cit.*, 54.

¹³ L. Matutinović, *Ogledi o Ilirskim provincijama i Crnoj Gori*, Zagreb 2009, 196.

¹⁴ P. Butorac, *op. cit.*, 30.

¹⁵ *Ibid.*, *op. cit.*, 31.

¹⁶ P. Butorac, *op. cit.*, 54 - 60.

¹⁷ *Ibid.*, *op. cit.*, 41.

ложај цркве. Однос цркве и државе у Боки био је регулисан посебним Конкордатом из 1803. године, који се односио на Италијанску републику и који је за католичку цркву био повољнији од француског. Власти су вршиле непосредну контролу над црквеним добрима и тражиле на увид и одобрење црквене рачуне. Укинута су средњовјековне братовштине, међу њима и братовштина морнара Свети Никола. „Обрачун“ Француза са црквом имао је за посљедицу девастирање културне баштине у Боки Которској.

Манастир фрањевки Госпа од Анђела претворен је у касарну, а његова црква у складиште.¹⁸ Иста судбина је задесила и манастир и цркву Светог Павла, у којем су чуване мошти которске светитељке и заштитнице града Блажене Озанае, које су 1807. године пренешене у цркву Свете Марије од Ријеке.¹⁹ Манастир Светог Николе претворен је у касарну са именом Доменицо Цасерне, а његова црква је, по Мармоновом наређењу, 1810. године предата на употребу православног становништву.²⁰ Исте године је, по Мармоновој наредби, уклоњен католички олтар из цркве Св. Луке.²¹ У Грбљу је порушен Манастир Богородице.²²

Француски војници су у септембру 1812. године заузело острво Св. Ђорђа, на коме се налазила једна од најзначајнијих бенедиктинских опатија. Капетан Регалин је поставио батерију према Веригама, оградивши зид око врта са јужне и западне стране до манастира, као и са југоисточне до црквене капеле.²³ Французи су разрушили спремиште, заградили прозоре на зиду и направили пушкарнице.

И у сусједној Будви црква Св. Саве је претворена у касарну. Антун Којовић, каноник и викар из Будве је 1812. године записао: „*Видјело се неколико војника како носе по граду и продају опљачкане ствари из манастира Прасквице, који је био потпуно похаран*“.²⁴

¹⁸ P. Butorac, *op. cit.*, 52.

¹⁹ N. Luković, *Blažena Ozana Kotorka*, Kotor 1965, 81-82; J. Martinović, *op. cit.*, 75; T. Koprivica, *Crkva Svetog Pavla u Kotoru*, Istorijски zapisi 1-2 (2001), Podgorica 2001, 82.

²⁰ P. Butorac, *op. cit.*; N. Luković, *op. cit.*, 43 - 44.

²¹ P. Butorac, *op. cit.*, 53, n. 219.

²² *Ibid.*, *op. cit.*, 53.

²³ Из овог времена су и врата на сјеверном зиду према Перасту за пролаз на старије гробље. Ка Веригама су постављена четири округла сталка за топове. Иза угла сјеверног зида око врта био је надограђен са запада новији зид уз стари, и тако је преграђено складиште за прах. Око ових зидова насута је земља за одбрану барута. Најстарији је и уједно највиши дио зида са запада према Костањници - ту је некада било степениште. Сва је прилика да су Французи разрушили спремиште, заградили прозоре на зиду и направили пушкарнице. На то је било изграђено гробље испод зида. Заповједник француске посједе, Цалмин, у прољеће 1813. себи је направио стан на острву, цф. П. Буторац, *Опатија Св. Јурја код Пераста*, Пераст 1999, 89-90.

²⁴ Антун Којовић, *Бела*, ед. Злата Бојовић, Цетиње 1996, 296.

Ново страдање културне баштине наступило је када је, због недостатка средстава за исплату својих војника, генерал Готије одлучио да искује новац од претопљених сребрних предмета из ризнице катедрале Светог Трипуна, посебно са Моћника.²⁵

Француски пуковник Виала де Сомијер није одолио искушењу да, након што је сазнао за римске мозаике у Рисну, почне са ископавањем амфора и урни, које су, том приликом, због њихове нестручности, уништаване.²⁶

О осмишљеној културној политици у периоду од 1807. до 1814. године у Боки Которској тешко да се може говорити. И оно мало улагања у културу имало је, првенствено, пропагандне сврхе. Француска управа у Боки Которској је довела до економског слома, уништавања поморства, распада старе друштвене структуре, грађанске и вјерске еманципације, девастирања културне баштине, путну инфраструктуру, фортификације, ширење масонства...

Пароле исписане на застави револуције *Liberté, égalité, fraternité* у скромном су обиму дошле у Боку, јер када су француски војници запојели ову покрајину, над њима су се вијориле заставе Царства.

mr Tatjana KOPRIVICA

CULTURAL DIFFERENCES IN BOKA KOTORSKA AT THE TIME OF ILLYRIAN PROVINCES

Summary

In her work, the author deals with cultural circumstances in Boka Kotorska at the time of Illyrian provinces. The biggest cultural achievement of this period was the opening of the Theater in Kotor. There was hardly any planned cultural policy at the time of Illyrian provinces. The little investment in culture was primarily done for propaganda purposes. French administration in Boka Kotorska led to a cultural bre-

²⁵ Од 27. септембра 1813. до 2. јануара 1814. радионицом је руководио каноник Стефан. С. Мијушковић, *Дневник генерала Готијеа из опсаденог Котора 1813-1814 - XI*, Побједа бр. 8266, 9. децембар 1988, 14.

²⁶ О томе Сомијер пише: “*Наредило сам да се изврше ископавања. У једном тренутку смо се понадали, јер смо чули неки звук и препоручили смо да се ради пажљиво. Пред нама се указала једна урна, али је разбијена неспремним ударцем. Одмах се подигла ситна пара, а на зидовима је остао сивожути и средње густине влажни прах. Испуњен надом покушао сам да копам. Под мојим алатом распала се и друга урна; колико год да сам пазио, у току даљих ископавања добили смо само парчад урни. Чим би их дотакао ваздух распадале су се, а ми нијесмо могли да објаснимо овај феномен*”. В. де Сомиер, *Историјско и политичко путовање у Црну Гору*, Цетиње 1995, 310 - 311.

akdown, destruction of navy, collapse of the old social structure, civil and religious emancipation and to the devastation of cultural heritage.

KEY WORDS: *Boka Kotorska, Illyrian provinces, art, theater, cultural heritage*